

Obr. 1 Zobrazení kněze předčitatele (vpravo) z jižní stěny pohřební komory lufaovy hrobky v Abúsíru (foto M. Frouz)

Tajemství zasvěcených aneb Ztraceno v překladu

Diana Míčková

„Nevíra a neznalost je totéž. Jestliže totiž nepoznávají ani nerozumějí, není možné, aby uvěřili, i když uvidí.“

Orfický papyrus Derveni V, 10–12, 4. stol. př. n. l.

V mnoha říkáních ze souboru staroegyptských textů, které měly zemřelému pomoci překonat všechny nástrahy v říši mrtvých a dosáhnout zásvětí, se objevují vyjádření, že mluvčí si na něco vzpomněl, či dělá něco, co už dříve vyzkoušel nebo co bylo účinné na zemi. Lze v nich také najít zmínky o tom, že uživatel něco věděl, ale nikdy to nevyslovil. Tyto výroky zřejmě naznačují, že kněží se psaní, četbě, výkladu a zapamatování těchto textů věnovali již za svého života, a možná některé jejich části předávali dál při zasvěcování do různých stupňů kněžství.

Za zdí Domu života

Náboženské a magické texty se ve starém Egyptě uchovávaly, studovaly a opisovaly v chrámových knihovnách a na místech označovaných jako Dům života (egyptsky *per anch*), kde se mj. vzdělávali egyptští písaři, a přístup k některým spisům měly jen určité vyškolené či zasvěcené osoby. Na rozdíl od běžných kněží museli jedinci, kteří se těmto textům věnovali, při nástupu do funkce prokázat jisté znalosti (Dieleman 2005: 213). Měli rovněž zvláštní tituly jako „písař domu života“, „ten, který je znalý věcí“ nebo „kněz předčitatele“ (obr. 1). Ti, kteří se mohli pyšnit naposledy zmiňovaným titulem, byli po celé období egyptských dějin považováni za největší mudrce a v pozdějších

fázích staroegyptského jazyka se jejich titul stal dokonce označením pro mága nebo kouzelníka (Ritner 2008: 220). Navzdory podobnosti a stejné či podobné funkci textů, díky jejich velké variabilitě a obtížnosti interpretace můžeme předpokládat, že vycházely z dalších textů a zřejmě i ústní tradice, za níž mohli stát kněží, kteří texty nejen sepisovali a opisovali, ale také se je učili zpaměti.

Jelikož gramotných lidí bylo ve starém Egyptě jen minimum (asi 1 % obyvatelstva), již schopnost číst a psát se považovala za něco podivuhodného (Baines 1983) a samotný zápis slov za tajemný a magický. Hieroglyfické písmo mělo být magické ze své podstaty – bylo něčím, co pocházelo přímo od bohů a ukrývalo v sobě jejich moc. Paralelně s ním existovala jeho kurzivní verze,

Obr. 2 Ukázka hieroglyfického textu psaného jako „rébus“ z římského pronaosu chrámu v Esné. Jde o hymnus na krokodýlího boha Sobka, psaný téměř výhradně jediným znakem představujícím krokodýla, který se má číst s různými fonetickými i obsahovými hodnotami (D. Míčková)

tzv. hieratika, kterou se většinou psalo na papyry, neboť to bylo jednodušší a rychlejší než psát hieroglyfickým písmem. K těmto dvěma systémům se v pozdějších obdobích přidalo písmo démotické, jakási ještě více kurzivní verze původních hieroglyfů, a v době vlády Ptolemaiovců přibylo písmo řecké, k němuž se připojilo několik znaků z démotštiny – takto se zapisovala nejpozdější fáze egyptského jazyka, koptština. Písemné záznamy mohly působit magicky, aniž by je kdokoliv četl, měly jakousi schopnost působit či tvořit „samy od sebe“. Stejně fungovala magická slova, která stačilo vyslovit nebo na ně jen pomyslet, a ve spojení se správnými vědomostmi přestávaly zákony okolního světa platit.

Texty pro dosažení zásvěetí jsou i na papyrech, na něž se běžně psalo hieratikou, často zaznamenaný hieroglyficky, případně jakousi kaligrafickou hieratikou, která se snažila v poněkud jednodušší podobě zachytit obrazovou podobu hieroglyfů. Jelikož hieroglyfy slouží jako lingvistický systém, zachycující jazyk a jeho výslovnost stejně jako jakékoli jiné písmo, a zároveň mají obrazový charakter, lze s nimi vytvářet různé slovní hříčky a operovat s nimi jako s mentálními obrazy. Dostatečně vzdělané osoby mohly pomocí určitého způsobu zápisu nebo záměrné dvojznačnosti ve vyjadřování vnést do textu jakousi druhou vrstvu, již ovšem mohl odhalit pouze ten, kdo se v kontextu, výkladu a pozadí takových zápisů dobře vyznal. Egypťané si velmi potrpěli na slovní hříčky, což jistě souvisí s tím, že v jejich pojetí slova, která zněla stejně nebo podobně, musela mít ve své podstatě něco společného. Tento prvek se objevuje v mnoha mýtech a textech, především náboženských, kde jsou některá slova nebo jména záměrně zapsána jiným znakem se stejnou nebo podobnou zvukovou hodnotou. Vedle sebe mohou naopak stát i stejné znaky, které se ovšem mají číst odlišně. Hlávka zapsaná určitým znakem může ukazovat k dalšímu významu slova, jindy může celý obraz zastupovat pouze jednu hlávku (Hornung 2002: 16). Tento rébusový způsob psaní (obr. 2) však měl spíše něco naznačovat než skrývat a se znalostí příslušného pozadí mohlo sdělení nabývat hodnoty o několika rovinách.

V této souvislosti se však rovněž nabízí otázka, nakolik se změní původní myšlenky, když se výše uvedené texty začnou překládat do jiného jazyka, navíc v jiném kulturním prostředí a se staletým až tisíciletým odstupem. V pozdějším souboru textů, známém pod názvem Corpus Hermeticum, který podle dobových představ měl mít svůj původ v Egyptě, se píše: „*Těm, kdo budou mé knihy číst, bude jejich myšlenkové uspořádání připadat mimořádně jednoduché a jasné, přestože je naopak nejasné, a smysl jeho slov je v něm skryt. A už úplně nejasným se prý stane, jakmile si Řekové později usmyslí, že náš jazyk přeloží do svého vlastního, čímž dojde k naprostému překroucení a znejasnění všech spisů*“ (Corpus Hermeticum XVI, 1–2, překlad Chlup 2007: 279).

Já jsem byl ten, který si pamatoval, ale nikdy neprozradil...

V Textech rakví (CT 657) z období Střední říše (asi 1994–1797 př. n. l.), souboru textů usnadňujících přechod do zásvěetí, čteme: „*Jak se rozpomenout/jak si zapamatovat*

magii. Já jsem ten, kterému byla dána Reova ochranná moc a Thovtova ochranná moc, zmocňuji/zmocnil jsem se toho, co jsem našel ve svých ústech, toho, co jsem našel ve svém těle, co bylo zamotané a rozptýlené a naopak. Dává mi (to) a já přijímám to, co mi bylo přiděleno. Střežil jsem (to) ve svých ústech a ve svém těle/svémi ústy a svým tělem, a tak se mohu zmocnit toho, co dávají/daly mé rty. Mé srdce, pozvedni se na své podpěře, a rozpomeň se na to, co je v tobě. Vychází z Reova domu kniha, která byla zapečetěna v domě Thovtově. Pamatoval/Zapamatoval/Vzpomněl jsem si (na) všechnu magickou moc, která je v tomto mém těle.“

Text pojednává o magické moci slov a výroků a o tom, že je důležité si tuto magii zapamatovat či se na ni rozpomenout a pak ji správně vyslovit a použít. Magická slova se musí vyslovit přesně a bez chyb, jinak pozbydou své hodnoty. Je v něm uvedeno, že mluvčímu byla tato znalost dána a že se obracel do minulosti, kde hledal a našel. To může poukazovat na skutečnost, že nejprve vzpomíná na něco, kdysi naučené a snad i vyzkoušené, co je třeba nyní použít – poté, co to bylo nalezeno ve vlastním těle, tj. nitru nebo srdci, tedy mysli – Egyptané považovali srdce za sídlo myšlení, svědomí, rozhodování a paměti. Je zajímavé, že toto pojetí se zachovalo i v některých moderních jazycích. Například v angličtině nebo francouzštině se pro „naučit se něco nazpaměť“ nebo „vědět něco z paměti“ používá fráze, která doslova znamená „pamatovat si/naučit se srdcem“. Dá se předpokládat, že tento jev se do zmíněných jazyků dostal přes doslovné překlady z řečtiny a hebrejštiny, neboť tyto kultury, stejně jako Egyptané věřily, že myšlení a paměť sídlí v srdci (Small 1997: 116–121). Není vyloučeno, že tuto představu mohly v jisté podobě převzít právě z Egypta.

Motivem textu se zdá být střežení a uchování tajných vědomostí. Ten, kdo zařikání pronáší, zde říká, že strážil něco, co mu bylo buď sděleno, nebo co se naučil, a že bylo těžké si to zapamatovat nebo pochopit. Dovolává se ochrany Rea a Thovta: Thovt je v egyptském světě mj. patronem moudrosti, magie a písma, a slunečního boha Rea často doprovází Hu a Sia, tedy personifikované Slovo a Myšlení či Vědění. Tito bohové střeží mluvčího, neboť je znalý, případně zasvěcený, a tedy může znát tajemství, která obyčejní lidé neznají. Nebo jej naopak ochraňují proto, aby mohl tyto znalosti získat. Možná jej také chrání před zmatením a špatnou interpretací těchto vědomostí, což by mohlo mít neblahé následky, případně před tím, aby mu tyto znalosti nebyly sebrány nebo někým překrouceny, a on si pak pamatoval věci špatně. Ochrana by také mohla zaručit, aby znalosti použil správně a tam, kde má, a nevyzradil je tam, kde nemá. Bohové tímto způsobem snad opatrují spíše ony znalosti, ty jsou však uloženy v mysli/srdci jejich nositele, a tudíž Thovtova a Reova ochranná moc patří i jemu.

Zemřelý nebo uživatel zařikání poté prohlašuje, že se zmocňuje něčeho, co s pomocí „magie“ našel ve svém těle a na svých ústech – potřebuje znalost, kterou kdysi měl, ale zřejmě si na ni nemohl vzpomenout, jelikož to je velice obtížné. Výklad však může být i takový, že si potřebné informace mohl dotýčný nějakými slovy připomenout.

Velmi zajímavá je část textu pojednávající o „střežení vědomostí rty“. Lze si ji vyložit tak, že vědomosti předtím

uživatelem nabyté jsou tajné a utajované. Uživatel prohlašuje, že má potřebné znalosti, na které si vzpomněl nebo je „dostal“ (tj. někdo mu je předal) a které „střežil svými ústy“ či „ve svých ústech a těle“ (tj. mysli). To zřejmě znamená, že jsou tajné a neprozradil je, kde neměl, a případně použil tam, kde měl. Tato pasáž může být odkazem na znalosti, jež byly předávány pouze ústně a jen určitým osobám. Otázkou zůstává, zda se jednalo o rétorický prvek, který ve skutečnosti pouze odkazoval na nějaké neurčité vědomosti, o nichž panovala domněnka, že je někdo ovládal, nebo jestli zapisovatel textů tyto znalosti opravdu ovládal. To by mohlo znamenat, že „původní“ a následně popisované texty museli zapisovat zasvěcení nebo vyškolení kněží, kteří skutečně střežili znalosti ostatním lidem nedostupné, ať už tyto znalosti představovaly cokoli. Tyto texty jim mohly sloužit jen jako jakási „nápověda“, připomínka toho, co mají skutečně vědět a „říct či neříct“. Tento výklad by také vysvětloval zdánlivě nesmyslné či nesouvislé výroky, často se v textech objevující, které není bez znalosti staroegyptského kontextu a pozadí prakticky možné interpretovat a mnohdy ani (jednoznačně) přečíst. Nicméně je jasné, že lidé, kteří texty jen mechanicky opisovali z chrámových archivů, mnozí z těch, pro něž byly určeny, aby si je uložili do hrobky a disponovali jimi na onom světě, tyto znalosti rozhodně neměli. Věřili, že napsání textu, jeho přečtení nebo vyslovení povede k jeho uskutečnění a v podsvětí se jim podaří tyto chybějící znalosti získat? Nebo věřili, že jimi mohou bohy a podsvětí demony oklamat?

Neméně zajímavý je výrok „zmocním se/přijmu to, co dávají/daly mé rty“. Mohl by vypovídat o nějakých mnemotechnických pomůckách, které uživateli přejdou přes rty, tj. o slovech nebo výrocích, které mu něco připomenou, a on se následně „zmocní“ potřebných vědomostí. Může to ovšem být míněno i všeobecně, totiž že se mluvčí může zmocnit slov, která kdysi znal, a teď je „znovu našel“. Zvláštností je i použití minulého času – „střežil jsem to“, nikoliv „střežím to“. Lze z toho odvodit, že mluvčí již nyní vědomosti střežit nepotřebuje? Mohlo by to znamenat, že nastal okamžik, kdy je potřeba znalosti někomu sdělit, nebo že mluvčí se obrací na někoho, kdo je zná, nebo že jde o ujištění, že konal správně, střežil svěřené vědomosti a dělal, co měl, respektive neprozradil, co neměl. Existuje však ještě další možnost překladu. Tato část by mohla být interpretována také jako „pro mne je to střeženo mými rty“ – tedy že dotýčný si je jist, že důležité informace někde „v hlavě“ má, a jeho rty je ochraňují, tedy mlčí, do správné chvíle, kdy je bude potřebovat použít.

I poslední část textu lze přeložit několika různými způsoby – egyptské slovo *secha* může znamenat jak „vzpomenout si“, tak „zapamatovat si“ nebo „pamatovat si“. Pasáž lze tedy interpretovat jako „vzpomněl jsem si na magickou moc“. Nicméně vzhledem k tomu, že v celém textu není ani slovo o zapomínání, možná se lépe hodí překlad „pamatoval jsem si všechnu magickou moc“. Tato část se dá se vyložit i tak, že mluvčí své znalosti celou dobu opatroval ve své mysli, proto by bylo možné říci zároveň „pamatoval jsem si všechnu magii“, i „(znovu) jsem našel to, co bylo zamotané a rozptýlené“.

Podobné výroky můžeme najít také v říkání 655: „Neprozrad/neprozrazuj slova těch, kteří jsou na zemi (...)“

nech zmást ty, kteří tě vidí, ve tvé ruce je moc nad tvými nepřáteli. Ó bože, který vycházíš a sestupuješ mezi nimi, živými, neprozrazuj slova těch, kteří jsou na zemi, a která/která ti připomínají přicházení.“

I v tomto textu je nepochybně motivem magická moc slov, slov tak mocných, že jsou známa jenom někomu, a rovněž z něj vyplývá, že osoba s nimi obeznámená je nesmí prozradit. Otázkou je, kdo na koho vlastně mluví. Jelikož je část textu psána ve 2. osobě, navíc v imperativu, nabízí se interpretace, že jde o jakýsi návod, pomůcku či instrukci. Říkání má zemřelému zajistit znalost cest v zászvětí a možnost jimi nerušeně procházet. Magická slova v tomto textu nemají být použita proti nepřítelům nebo za tím účelem, aby mrtvý přestal zkoušky v podszvětí, jak tomu obvykle v podobných textech bývá. Naopak se zdá, že nástrahy již překonal a může „vycházet mezi žijícími“, a „pouze“ nemá použít slova vůbec nikomu, případně někomu konkrétnímu, sdělovat. Možné je i to, že se na cestu podszvětím ještě vůbec nevydal, ale již dopředu je varován, že slova, jež se naučil či naučí a jež má v podszvětní říši použít, nesmí prozradit. Naopak, mlčením či poskytnutím špatné informace zmate své nepřátele, z čehož vyplývá, že moc nad nepřáteli má ve vlastních rukou. Zařazení takového textu do souboru říkání zajišťujících přechod mrtvého do zászvětí by mohlo naznačovat, že osoby, které hodlaly tyto texty použít, se měly jejich slova (alespoň teoreticky) naučit nazpaměť už za života na zemi. Mezi říkáními obsahujícími magická slova, klíče k bránám podszvětí, se objevuje text, v němž je uživateli nařizováno: „hlavně ta slova, která ses naučil, neprozrad.“ Tato interpretace by mohla naznačovat existenci jakési (kněžské) tradice, v jejímž rámci byly texty sepsány, třebaže ne nutně v kompletní nebo pro nezászvěcené (metaforicky i doslova) zcela pochopitelné podobě. Otázkou je i to, jaký je význam poslední věty zařikání – kdo vlastně komu co připomíná? Lze ji přeložit takto: „neprozrazuj slova těch, kteří jsou na zemi a kteří ti připomínají přicházení,“ ovšem stejně dobře také takto: „neprozrazuj slova těch, kteří jsou na zemi, a která ti připomínají přicházení.“ Pozoruhodné je, co tento výrok skutečně znamená. Může se jednat o příchod někoho či něčeho, nebo také přicházení někam. Jelikož za touto větou již nic nenásleduje, jedná se zřejmě o něco natolik jasného těm, kteří měli k takovým textům přístup, že nebylo potřeba danou věc více vysvětlovat. Nemusí tedy jít o připomínku toho, co dotyčnému pomůže procházet zászvětím a spokojeně žít na druhém břehu, ale o odkaz na texty a v nich ukrytá moudra a magii. Pokud by výrok znamenal, že slova uživateli něco připomínají, bylo by možné uplatnit již zmínovanou interpretaci, že zapsaná říkání zdaleka nezachycující celý obsah textů a za nimi stojící tradici a že slova mohla sloužit spíše jako paměťové pomůcky, k čemuž se hieroglyfický systém svým charakterem nesmírně hodí (viz např. Meltzer 1980, k principu fungování paměťových obrazů např. Yates 1966). Slova měla tedy tomu, kdo je znal, připomenout svůj skutečný a/nebo celý obsah. Zřejmě šlo o tajné, ústně předávané vědomosti, které sloužily k vybavení si „návodu“, jak obstat ve zkouškách, ať už před kněžskými nebo před strážci bran podszvětí.

Do čeho zászvěcuje „nejvyšší z vidících“?

V říkání 236 Textů rakví čteme: „*Nebudu zadržán před branami podszvětí (...) Ó vy strašných tváří, poslové Usirovi¹, kteří pečete ústa zemřelých kvůli tomu, co je v nich, nemáte moc zapečetit tato má ústa a vzít mým nohám chůzi (...), neboť já jsem poznal to, co ví Sia a do čeho zászvěcuje a/nebo je zászvěcen ,nejvyšší z vidících‘.*“

V tomto zařikání mluvčí prohlašuje, že nad ním nikdo nemá moc, protože on ví, co ví Sia (personifikace vědění, myšlení a vnímání), tedy ví úplně všechno, a protože poznal nebo ví to, do čeho zászvěcuje a/nebo je zászvěcen „nejvyšší z vidících“, což byl tradiční titul héliopolského velekněze.

Zajímavé je už samotné vyjádření, že nikdo nemá nad mluvčím moc, jelikož on ví všechno a/nebo to, co ví „nejvyšší z vidících“. Lze je vyložit tak, že mluvčí má určité vědomosti, díky nimž je jeho magická moc tak velká, že je nepřemožitelný. Může to však i znamenat, že díky síle a rozsahu svého vědění odhalí potenciálního nepřítele ještě dříve, než nepřítel stihne cokoli vykonat, protože o něm ví již ve chvíli, kdy své úklady teprve vymýšlí.

Není zcela jasné, zdali větou „*vim, co ví Sia a do čeho zászvěcuje/je zászvěcen ,nejvyšší z vidících‘*“ jsou myšleny dvě rozdílné skutečnosti: „mám vědomosti Siovy“ a zároveň „mám vědomosti velekněze“, nebo zda to znamená: „ví, to, co ví Sia a do čeho zászvěcuje/je zászvěcen velekněz“. Druhý výklad by značil, že nejvýše zászvěcený „nejvyšší z vidících“ je někým, kdo ovládá veškeré vědění světa.

Výrok by mohl být poukazem na ústní tradici, předávanou mezi kněžskými například při nějaké formě zászvěcení. Fakt, že zápis textu takové povahy lze číst dvěma způsoby, jistě nebude náhoda. Při čtení „to, do čeho je ,nejvyšší z vidících‘ zászvěcen“ bychom měli co do činění se znalostmi, které měl velekněz. Vyvolává však okamžitě otázku – kdo zászvětil velekněze? K předávání vědomostí by muselo docházet z velekněze na velekněze a (alespoň) prvního velekněze by zászvětili přímo bohové. Naopak při čtení „to, do čeho ,nejvyšší z vidících‘ zászvěcuje“ bychom mluvili o znalostech, které se předávaly mezi kněžskými určitého stupně, a ti, kteří sestavovali a psali „původní“ verzi těchto textů, by je tedy měli mít.

Další neznámou představuje samozřejmě to, co by takové znalosti měly zahrnovat. Odkazy na určitou zászvěcovací tradici v Héliopoli se objevují i v některých jiných zászvětních textech, což mj. poukazuje na to, že tyto texty nebyly pouze zászvětní. Jak již bylo popsáno výše, některá říkání ze souboru textů sloužících pro přechod do zászvětí mohla být užívána kněžskými již zaživa a sloužit například při zászvěcování, nebo mohla obsahovat znalosti určené pouze pro zászvěcené (Assmann 2005: 206–208). V mnoha textech se na konci objevují přípisky zdůrazňující, že mluvčí znal konkrétní zařikání již za života na zemi, případně nějakou činnost vykoná v podszvětí stejně tak, jako to udělal už na zemi. Např. v Textech rakví 819 čteme: „*Nejsem mrtvý, který nezná svůj výrok, já jsem ten, kdo jej znal (už) na zemi, (já jsem ten), který si pamatuje Západ (tj. říši mrtvých)/jehož si pamatuje Západ (...) já ovládnou vzduch svými rukama, jako jsem to udělal (už) na zemi.*“ V jiném říkání ze stejného souboru (CT 716) je dokonce

psáno: „*Vzpomněl jsem si na to, co jsem zapomněl, a řeknu to v Héliopolí*“. Zdá se, že se hovoří o znalostech, které dotyčný kdysi měl, ale teď si na ně musí zase vzpomenout, aby se někam dostal, ať už za podsvětí brány nebo na další stupeň v kněžské hierarchii. V těchto textech se také velice často objevují zmínky o tom, že mluvčí něco viděl, věděl nebo poznal a v textu někoho ujišťuje, že nikdy neprozradil, co neměl, případně je k tomu nabádán. V Textech rakví 314 můžeme číst: „*On je jako (ten, který je) mezi námi, jako ten, který nemá žádné zranění, který dokončil zasvěcení*.“

Tajemství egyptských textů

Jak jsme si ukázali, staroegyptské (nejen) náboženské texty mohly uchovávat další, dnes již jen obtížně srozumitelné významy, které vyškolení kněží patrně dobře znali a s jejichž pomocí se dokázali orientovat v různých významových rovinách. To jim pomáhalo udržovat v paměti vědomosti, jež nebyly do těchto textů nikdy explicitně zapsány. Možná právě tyto symboly a asociace sloužily jako pomyslné paměťové háčky či připomínky ve formě (hieroglyfických) mentálních obrazů, majících zároveň fonetickou a obsahovou hodnotu. Takto jejich význam zůstal pro písmá znalé jedince zachycen v lingvistickém systému, navždy vytesaném do kamene, přesně v duchu představ starých Egyptanů.

Díky narážkám pochopitelným jen tomu, kdo se výborně vyznal v pozadí a kontextu textů, slovním hříčkám, jejichž významy mohla odhalit jen osoba vyškolená v umění číst a psát, a díky asociacím, které mohly napadnout jen člověka dobře obeznameného s jejich výklady, zůstávaly texty tajné, třebaže je ve svých hrobkách běžně používali obyčejní lidé.

Skutečné pochopení těchto textů bylo tedy s největší pravděpodobností vyhrazeno pouze vysoce postaveným kněžím. Možná byla důvodem obtížnost a obrovská moc, která byla takovým textům připisována, a nebezpečí jejího zneužití nezásvěcenou osobou. Osoby, jež tato slova znaly a dokázaly je přečíst a správně pochopit, se takto dostávaly ke znalostem obyčejným lidem nedostupným. V některých pozdějších magických papýrech se například objevují jenom nápisy nebo první slova říkadel a zařikání – předpokládalo se patrně, že kněz, mág či kdokoliv s potřebnými znalostmi umí texty odříkat z paměti (Dieleman 2005: 79).

Tradice magické moci hieroglyfů a jejich spojení s tajemnými znalostmi kněží zůstala živá v celém průběhu egyptských dějin. V pozdějších obdobích se hieroglyfy, stejně jako hieratika, staly čistě kněžskou záležitostí, posvátným písmem, které už nesloužilo k běžným záznamům, ale k uchovávaní skutečné nebo legendární kněžské tradice strážící (nebo alespoň takový dojem navozující) tajné a mocné znalosti a mající za úkol skrývat tajemství celého světa v obrazech vytesaných do kamene, za nimiž se při správném čtení mohly ukrývat po staletí hromaděné vědomosti.

Princip psaní v hieroglyfickém písmu v sobě od počátku obsahuje možnosti rébusů, dvojznačnosti a „šifer“. Hieroglyfické písmo bylo proto v jistém smyslu záhadou i pro samotné Egyptany a jen velmi malá část obyvatel jej dovedla přečíst nebo jím psát. V pozdních ob-

dobích egyptských dějin, kdy nad Egyptem vládli řecky mluvící panovníci a jejich úředníci, kteří až na výjimky neměli o egyptském písmu a jazyce ani ponětí, se nakonec povědomí o jeho skutečné hodnotě začínalo vytrácet a hieroglyfické znaky pomalu získávaly status jakýchsi tajemných symbolů. V dobách, kdy starobylé hieroglyfy a hieratiku uměli číst již jenom kněží, se tito kněží sami stavěli do rolí mudrců a mágů, elity strážící prastará tajemství kouzelné země Kemet³, a vystavovali na odiv staré i nově vymyšlené znaky a jejich „zašifrované“ kombinace a předváděli stále nové hádanky, čímž mýtus o symbolické a esoterické funkci hieroglyfů značně příživovali (Assmann 1997: 320–322).

Není divu, že tato představa o egyptském písmu se poté rozšířila do celého antického světa, kde Egypt získal tajemnou auru země plné magie, mystiky a tajného vědění a egyptské písmo pověst tajemného a tajného systému plného hádanek, vytvořeného zasvěcenými pro zasvěcené a ukrývajícího veškeré vědění světa. Starověcí Řekové ve svých dílech prezentovali egyptské kněze jako askety ukryté za chrámovými zdmi, kteří tráví svůj život zasvěcováním do tajemných rituálů (Assmann 1997: 323). Egyptské písmo vysvětlovali pouze pomocí symbolických obrazů, metafor a mnohdy vymyšlených nebo nepochopených mýtů a příběhů, přičemž o jazykové hodnotě tohoto písma neměli žádnou, či jen malou představu (viz např. Horapollónova *Hieroglyphika*). Začalo být považováno za systém, který vůbec nezapisuje jazyk jako takový, jeho výslovnost ani gramatiku, ale vyjadřuje vše pomocí symbolů, metafor a obrazů. Z takových myšlenek později začal klíčit hermetismus, představa tajných nauk pocházejících údajně od velkého mága Herma Trismegista („Třikrát Největšího“), což nebyl nikdo jiný než počeštělý patron a vynálezce egyptského písma, bůh Thovt. V jednom z hermetických textů si můžeme přečíst: „*Ó Egypte, Egypte, z tvého náboženství a kultů zůstanou jen příběhy, kterým nebudou věřit ani tví vlastní lidé, stejně tak jako všichni ostatní, a zůstanou jen slova vytesaná do kamene, aby o tom vyprávěla*“ (Asclepius XXIV, překlad podle Mead 1906). Slova vytesaná do kamene, nebo alespoň jejich část, skutečně zůstala, ale trvalo mnoho staletí, než je někdo dokázal znovu přečíst. Mýtus o symbolické hodnotě egyptského písma se postupně natolik rozšířil a byl tak silně zakořeněn, že přes antiku a renesanci přežil až do mnohem pozdějších dob, kdy už si dávno nikdo nepamatoval, jak je číst. Přestože se mnozí pokoušeli egyptské písmo přečíst a vysvětlit, nikomu se to nepodařilo, neboť nikdo se nedovedl zcela odpoutat od staletí trvající představy o magických symbolech, uvěřit a pochopit, že by takové písmo mohlo fungovat i jako obyčejný záznam jazyka. Systém, který byl písmem zaznamenávajícím staroegyptský jazyk a běžné informace, a zároveň uměleckým dílem, magickým darem bohů žijícím vlastním životem, šifrou skrývající mnoho vědomostí v jediném znaku či obrazu a dost možná paměťovou pomůckou, se sám stal pouhou legendou o podivné a tajemné moci starých Egyptanů, dokud nebyly hieroglyfy doslova a do písmene rozšifrovány. Jean-François Champollion přišel v roce 1822 na to, že egyptské znaky mohou sice fungovat jako obrazové metafory, ovšem stejně dobře zaznamenávají fonetickou hodnotu jazyka jako každé jiné písmo.

Přesto trvalo ještě dlouho, než této skutečnosti (vědecký) svět vůbec uvěřil.

Tak se přes okliku mnoha staletí vrátilo písmo opět ke starým Egyptanům, ačkoliv ze zlomku dochovaných textů a bez původních znalostí se lze jen velmi těžko dobrat původní hodnoty informací jeho pomocí zapsaných. Přesto nás písmo starých Egyptanů dodnes fascinuje a stále neztratilo svou „magickou“ moc, neboť magie byla podle Egyptanů velmi těsně spjata s písmem, jazykem, vzdělaností a touhou po poznání, která měla ve světě starého Egypta své nenahraditelné místo a spojuje nás s tehdejšími lidmi i přes propast stovek a tisíců let.

Poznámky:

- ¹ V egyptské mytologii vládce podsvětní říše.
- ² Héliopolis, eg. Iunu, biblický On – egyptské město, tradiční centrum kultu slunečního božstva.
- ³ Kemet – doslova „černá (země)“, staroegyptský název pro Egypt.

Prameny:

Texty rakví (De Buck 1935–1961)
Hieroglyphica Horapollinis, a Davide Hoeschelio fide codicis Augustanims, correctae, suppleta, illustrata [horvm versio latina Ioan. Merceri; observationes Ioan. Merceri; notae Davidis Hoeschelii]. Ad insigne pinus in Avgvstae Vindeliorvm 1595.

Literatura:

- Assmann, Jan: 1997 „Zur Ästhetik des Geheimnisses: Kryptographie als Kalligraphie im alten Ägypten“, in: Assmann, Aleida – Assmann, Jan – Hahn, Alois – Lüsebrink, Hans J. (eds.). *Schleier und Schwelle 1*, München: Wilhelm Fink Verlag [Archäologie der literarischen Kommunikation V. Geheimnis und Öffentlichkeit], s. 313–327.
- 2005 *Death and Salvation in Ancient Egypt*, Ithaca: Cornell University Press.
- Baines, John: 1983 „Literacy and ancient Egyptian society“, *Man*, New Series 18/3, s. 572–579.
- 2007 *Visual and written culture in ancient Egypt*, New York: Oxford University Press.
- Boas, George: 1992 *The Hieroglyphics of Horapollo*, Princeton: Princeton University Press.
- De Buck, Adriaan: 1935–1961 *The Egyptian Coffin Texts, Vols. I–VII*, Chicago: University of Chicago Press.
- Dieleman, Jacco: 2005 *Priests, Tongues and Rites. The London-Leiden Magical Manuscripts and Translation in Egyptian Ritual (100–300 CE)*, Leiden: Brill.
- Erman, Adolf – Grapow Hermann: 1955 *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*, Berlin: Akademie Verlag.
- Faulkner, Raymond O.: 1973–1978 *The Ancient Egyptian Coffin Texts, Vols. I–III*, Warminster: Aris & Phillips.
- Gardiner, Alan H.: 1938 „The House of Life“, *The Journal of Egyptian Archaeology* 24/2, s. 157–179.
- Goldwasser, Orly: 1995 *From Icon to Metaphor: Studies in the Semiotics of the Hieroglyphs*, Fribourg: University Press Fribourg.
- Gruenwald, Ithamar: 1997 „Discovering the Veil: The Problem of Deciphering Codes of Religious Language“, in: Assmann, Aleida – Assmann, Jan – Hahn, Alois – Lüsebrink, Hans J. (eds.). *Schleier und Schwelle 1*, München: Wilhelm Fink Verlag [Archäologie der literarischen Kommunikation V. Geheimnis und Öffentlichkeit], s. 233–250.

- Hannig, Rainer: 2006 *Die Sprache der Pharaonen. Großes Handwörterbuch Ägyptisch – Deutsch (2800–950 v. Chr.)*, Mainz: Zabern (4. vydání).
- Hornung, Erik: 2002 *Tajemný Egypt. Kořeny hermetické moudrosti*, Praha: Paseka.
- Chlup, Radek: 2007 *Corpus Hermeticum*, Praha: Herrmann & synové.
- Janák, Jiří: 2009 *Staroegyptské náboženství I. Bohové na zemi a v nebesích*, Praha: OIKOYMENH.
- 2012 *Staroegyptské náboženství II. Život a úděl člověka*, Praha: OIKOYMENH.
- Landgráfová, Renata: 2012 „Ars memoriae aegyptiaca? Egyptské hieroglyfy a antické umění paměti“, *Pražské egyptologické studie* 9, s. 56–59.
- 2013 „Magie, ‚matka‘ vědy“, in: Kutílek, Miroslav – Landgráfová, Renata – Navrátilová, Hana. *Homo adaptabilis. Lidé jsou přizpůsobiví*, Praha: Dokořán, s. 115–143.
- Mead, George R. S.: 1906 *Thrice-Greatest Hermes. Studies in Hellenistic Philosophy and Gnosis. Being a Translation of the Extant Sermons and Fragments of the Trismegistic Literature with Prolegomena, Commentaries and Notes*, Vols. I–III, London: Theosophical Publishing Society.
- Meltzer, Edmund S.: 1980 „Remarks on ancient Egyptian writing with emphasis on its mnemonic aspects“, in: Kolers, Paul A. – Wroldstad, Merold E. – Bouma, Herman (eds.). *Processing of Visible Language 2*, New York – London [NATO Conference Series, Series III. Human Factors 13], s. 43–66.
- Morenz, Ludwig D.: 2002 „Zu Formen, Gründen und Wegen der Textüberlieferung in der altägyptischen Kultur“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 129, s. 130–141.
- Ritner, Robert Kriech: 2008 *The Mechanics of Ancient Egyptian Magical Practice*, Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago (4. vydání).
- Small, Jocelyn P.: 1997 *Wax tablets of the mind. Cognitive studies of memory and literacy in classical antiquity*, New York: Routledge.
- TLA: <http://aaew.bbaw.de/tla/>
- Yates, Frances A.: 1966 *The Art of Memory*, Chicago: The University of Chicago Press.

Abstract:

The secrets of the initiated or Lost in translation

The article suggests that other traditions, such as oral ones, could have existed and been observed by priests in connection with the ancient Egyptian texts for reaching the netherworld (with a focus on the Coffin Texts). Based on some spells it would appear that these texts could have been studied, taught and applied both on the earth and in the underworld. They could have served as an abridged version of a sum of knowledge which its users should know by heart – knowledge that might have been taught following initiation into a certain group within the priestly hierarchy. The image character of the hieroglyphs and the capacity for puns and double meanings suggest that some texts or their parts could have served as a reminder of their overall content. The old belief in the magic power of Egyptian script and secret knowledge of Egyptian priests, misinterpreted in later times, may point towards a genuine tradition maintained by learned priests and magi, and the complexity and sophistication of the Egyptian writing system.